

УДК 330.131.7:332.1

Т. М. Гордієнко,
канд. екон. наук,
доцент,
Луганський національний
аграрний університет

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Світовий досвід ще не зустрічався з феноменом настільки довгого і хворобливого періоду трансформації економіки, який значно актуалізував проблему забезпечення економічної безпеки держави.

Проблеми забезпечення економічної безпеки України, як умова її розвитку, приваблює все більшу увагу політичних діячів, вчених, широкі прошарки населення. Принципово важливим є розкриття самої суті проблеми. Виявлення реальних загроз і розробка надійних і ефективних методів їх відбиття.

Як показує світовий досвід, забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умова стабільного та ефективного життєздатного суспільства. Таким чином, забезпечення економічної безпеки належить до числа значущих національних пріоритетів.

Економічна безпека регіону (територія, область та інші) являє собою сукупність стану, умов і чинників, які характеризують стабільність, стійкість і можливість послідовного розвитку економіки регіону в рамках інтеграції з економікою країни. Як у масштабах країни, так і в умовах окремого регіону економічну безпеку необхідно розглядати з урахуванням всіх сфер життєдіяльності регіону, у тому числі розвитку промисловості, агропромислового комплексу, наявності енергетичного, сировинного та науково-технічного потенціалу, забезпечення трудовими ресурсами тощо.

Проблемам економічної безпеки регіону приділяли увагу такі вчені, як, Л. І. Абалкін [1], В. А. Богомолов [2], А. О. Єпіфанов [3], Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко [4], І. І. Лукінов [5], П. Т. Саблук [6], В. Г. Ткаченко [7, 8, 9], Е. А. Олейников [10], В. Л. Тамбоцев [11] та ін.

У дослідженнях цих вчених головна увага приділяється обґрунтуванню необхідності передусім розвивати економіку регіонів. Також неодноразово наголошується на те, що за рахунок економічно сильних регіонів ми отримаємо в майбутньому розвинуту економіку України. Наряду з цим виникає необхідність уточнення деяких теоретичних положень та розробки конкретних рекомендацій щодо економічної безпеки регіону.

Мета статті – розглянути особливості регіонального рівня економічної безпеки, розробити основні напрями розвитку економіки регіону.

Економічна безпека органічно входить в систему державної безпеки, яка у свою чергу складається з надійної обороноздатності країни, підтримки соціального миру в суспільстві та екологічної безпеки. Рішуча роль належить економічній безпеці.

На думку академіка Л. Абалкіна, економічна безпека – це стан економічної системи, який дозволяє їй динамічно розвиватися, ефективно вирішувати соціальні задачі і в якому держава має мож-

© Т. М. Гордієнко, 2009

лівість виробляти і втілювати в життя незалежну економічну політику [1, с. 3].

На погляд В. Тамбовцева, під економічною безпекою тією чи іншою системи треба розуміти сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи [11, с. 14].

За ствердженням Є. Олейнікова, національна економічна безпека — це стан економіки та інститутів влади, при яких забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально направлений розвиток країни в цілому, достатній економічний і оборонний потенціал при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [10, с. 18].

Професор В. Богомолів вважає, що в широкому розумінні економічна безпека має дві складові: інтереси та цілі в рамках країни, тобто підтримка державного суверенітету;

місце країни у світовому розподілі праці, світової торгівлі, міжнародних фінансових і банківських сегментів [2, с. 8].

Роблячи підсумок можна сказати, що концепція економічної безпеки повинна ґрунтуватись на урахуваннях всього різноманіття чинників і представляти сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, які сприяють ефективному динамічному росту національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність держави на зовнішніх ринках, що гарантовано захистить від загроз і втрат [4, с. 8].

Сучасний стан економіки України не сприяє забезпеченню національної безпеки держави.

Ієрархічна структура економічної безпеки представлена на рис. 1.

Як видно, економічна безпека регіону займає центральне місце в загальній системі економічної безпеки. Таке схематичне розташування підкріплюється й економічно обґрунтованими висновками щодо найбільш перспективного рівня позитивної зміни ситуації, що склалася.

Ознакою всякої системи, у тому числі й такої складної, як економічна, є наявність мети її функціонування. Для економіки України метою є забезпечення її соціальної направленості, і це положення має статус конституційної норми. Для забезпечення соціально орієнтованої трансформації виробництва необхідно об'єднати спеціальну нормотворчу діяльність на державному рівні та ініціативні дії органів міської влади й органів міського самоврядування. При цьому регіональний аспект цієї проблеми має першочергове значення. Саме тут на мезорівні відбуваються виробничі та соціальні процеси, які визначають макропоказники держави. Разом з тим сьогодні більший чи менший внесок регіону

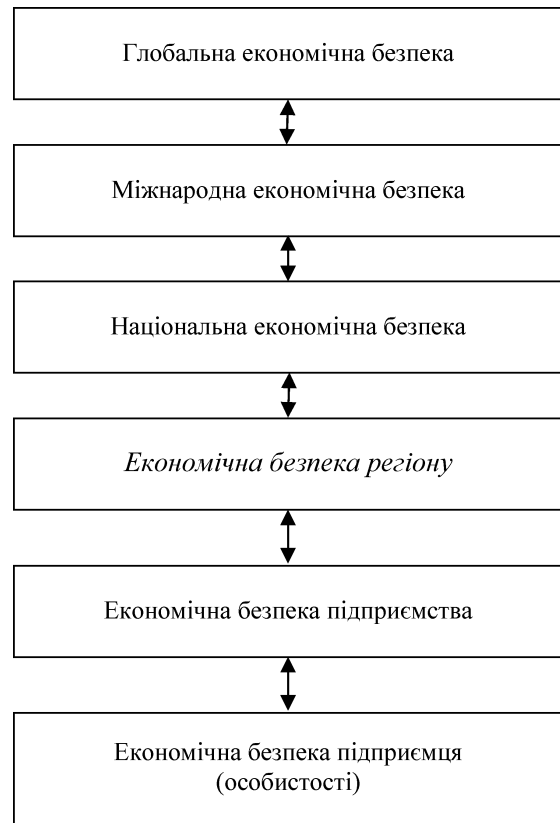

Рис. 1. Ієрархія рівнів економічної безпеки

в загальні показники не впливає на соціальне положення його населення.

Відмова на початку 90-х років від планування, лібералізація економіки в загальнодержавному масштабі в той період призвели до послаблення урегульованості соціально-економічних процесів на рівні регіону. Управління виробництвом відбувалось тільки на мікрорівні — підприємствах. Практично всі важелі управління соціально-економічними процесами у країні були сконцентровані в центральних державних органах і це не було ефективним. На рівні регіону реалізовувались організаційні заходи щодо виконання законів і рішень центральних органів, розподілення бюджетних коштів, що в цілому не враховувало інтереси і специфіку регіонів, економічна ситуація тільки аналізувалась і констатувались факти. Функції органів влади носили рекомендований характер. Пізніше планувались показники розвитку території на короткий термін (1–3 роки). Довгостроковому плануванню достатньої уваги не приділялось.

Починаючи з 1996 р. Луганська облادміністрація використовує програмний метод управління. У програмах соціально-економічного та культурного розвитку області, поряд з прогностичними показниками розвитку, вводиться система організаційних, технічних заходів, які передбачено згідно загальнодержавними завданнями та фінансуванням. Метою

таких програм є досягнення соціально-економічної самодостатності області. Почала формуватися система роботи обл- і райдержадміністрацій з керівниками значущих підприємств і організацій. Ці партнерські відносини посилювались використанням держзамовлення, податкових пільг, фінансової підтримки із спеціальних фондів.

Практичне використання принципів соціально-економічної самодостатності є важливою умовою для реалізації політики забезпечення економічної безпеки в Україні. Самодостатність також представлена у вигляді широкої (розгалуженої) системи показників, вона задає параметри використання ресурсів, технологій, знань, інформації, зумовлює організацію виробництва та управління економікою й суспільством.

Діяльність облдержадміністрації направлена на системну та комплексну оцінку таких напрямів в економіці, як ефективність структури продукції, що випускається; використання основних виробничих фондів; зниження питомої ваги виробничих витрат і втрат; розвиток внутрішнього ринку; регіональне розділення праці; міжрегіональна та зовнішньоекономічна інтеграція; скорочення тінізації економіки області; оптимізація системи фінансових потоків у регіоні; ліквідація всіх видів заборгованості; ефективність інноваційних та інвестиційних процесів. У соціальній сфері – це платоспроможність населення, рівень його соціального забезпечення. Регулярно складаються обласні, районні, міські (натуральні) баланси виробництва і споживання продукції з виділенням тієї її частки, що поступає в домогосподарства.

Використання потенціалу регіону є одним із головних засобів наближення до стандартів європейського рівня.

Показово, що у країнах ЄС ще в кінці 60-х і на початку 70-х років отримала розвиток система планування, яка використовується на двох рівнях: регіональному та на рівні підприємств. В Україні з 2002 р. була затверджена Міністерством економіки єдина для всіх регіонів методика розробки стратегії-плану соціально-економічного розвитку. В ній використано структуру і термінологію документів, які прийнято в ЄС.

При розробці стратегії-плану соціально-економічного розвитку Луганської області на 2003–2011 рр. було використано вплив 114 внутрішніх та 46 зовнішніх чинників, які визначили конкретні переваги та негативний вплив на перспективу розвитку регіону. Предметність і надійність плану, тобто його фінансування та ресурсозбереженість забезпечувались участю не тільки посадових осіб, а й підприємців, які шукали вигоду в такому співробітництві через контракти.

Результати роботи регіонального управління можна оцінити, у тому числі і за наступними показниками (табл. 1).

Таблиця 1. Економічна характеристика Луганської області, 2004–2006 рр.

Показники	Періоди			Відхилення 2006 р. до 2004 р., %
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах), млн грн	14672	19716	24159	+ 64,7
у розрахунку на одну людину, грн	5973	8131	10085	+ 68,8

Як видно з таблиці, показник валового регіонального продукту за досліджуваний період збільшився в цілому і в розрахунку на одну людину з випереджуючим темпом на 4,1 %, що позитивно характеризує економічну ситуацію в регіоні [7, с. 16]. Необхідно відзначити, що показник у фактичних цінах недостатньо відображає ситуацію. Також відсутні показники за 2007 р.

У тому ж статистичному довіднику представлено дані про обсяги виробництва. Наприклад, у сільському господарстві за той же період зниження виробництва продукції в порівнянних цінах склало 205,6 млн грн, а у промисловості індекс обсягу продукції до рівня 1990 р. у 2005 р. склав 101,6, а у 2006 р. – 101,7. Таким чином, економічні проблеми в регіоні є.

У системі регіональних чинників, які впливають на соціально-економічний розвиток країни, пріоритетним і найбільш вагомим є чинник господарського комплексу. Господарчий комплекс будь якої незалежної держави – це основа економіки. Він уявляє собою структуровану систему, в якій всі галузі матеріального виробництва і сфери господарської діяльності організаційно та економічно пов'язані, а його функціонально-компонентна та територіальні структури підпорядковані розширеному відтворенню населення, суспільного виробництва і природи. Невід'ємними та інтегрованими складовими господарського комплексу держави є господарські комплекси регіонів. Їх розвиток стає умовою сталого розвитку економіки України.

Загрозою економічної безпеки є сукупність умов і чинників. Основними причинами виникнення й розвитку кризових ситуацій на території, які викликають загрозу економічної безпеки України, виступають різні чинники дестабілізації економіки.

Основними з них є:

1. Спад виробництва і втрата (поступка) внутрішнього ринку. Скрізь недовантажені виробничі потужності, закриті виробництва і, як наслідок, руйнування технологічного потенціалу приводить до

згорання прогресивної структурної перебудови на власній матеріальній базі.

2. Руйнування науково-технічного потенціалу і деіндустріалізація економіки. Згорання наукової та дослідної роботи, розпад наукових колективів, скорочення замовлень на високотехнологічну продукцію, перехід висококваліфікованих фахівців в інші області, перевага й розвиток сировинних галузей і скорочення фінішних галузей приводить до деградації науково-технічного потенціалу, зниженню конкурентоздатності території.

Наслідки здійснення даної загрози на території носять довгостроковий характер, з одного боку, а з іншого боку, з огляду на визначену територіальну специфіку (територіальні спеціалізовані наукові центри), можуть привести до втрати окремих «ланок» наукового процесу і деінтелектуалізації країни.

3. Втрата продовольчої незалежності. Загострення цінових диспропорцій між промисловістю та сільським господарством, повне відкриття внутрішнього ринку для імпортованих продуктів при відмові від розумного патерналізму по відношенню до вітчизняних виробників призводить до постійної непевності у стабільному забезпеченні населення продуктами харчування, залежності від поставок з інших регіонів, руйнуванню агропромислового комплексу.

4. Зростання безробіття й ослаблення трудової мотивації. Збільшення навантаження на зайнятих (кількість соціальних утриманців), зниження рівня життя населення, різька диференціація в доходах, руйнування споживчого ринку викликають зростання соціальних конфліктів і негативне відношення до економічних перетворень [9, с. 23].

Предметом державної діяльності в галузі економічної безпеки є:

визначення й моніторинг чинників, які підривають стійкість соціально-економічної системи та держави в короткостроковій і довгостроковій перспективі;

формування економічної політики та перетворень, що стимулюють відсторонення або пом'якшення шкідливого впливу цих чинників у рамках єдиної реформи з використанням програм.

Висновки. Розбудовуючи власну державу, Україна поряд зі здійсненням політики виходу з гострої економічної кризи має визначити нову, науково обґрунтовану регіональну і структурну політику.

Йдеться про активізацію державного сприяння, по-перше, демократичне самоврядування й управління кожним регіоном в його органічних інтеграційних зв'язках з іншими регіонами по горизонталі і з державою в цілому по вертикалі. При цьому правові й економічні відносини та регулятори між державою й регіональними органами влади мають будуватись на конституційних засадах за принципом верховенства загальнодержавного права та законів.

Другим важливим напрямом регіональної політики є поглиблення територіального поділу праці та спеціалізації, а також створення структур, які відповідали б природним умовам регіону і критеріям оцінки сучасного комплексного розвитку, а також дешевизні і якості виробництва. Рівень віддачі регіональних ресурсів, що знаходяться в обігу, насиченість ринку товарами й послугами залежить від ефективності використання науково-технічного потенціалу, господарювання і підприємництва, від ступеня насиченості й активності дій у кожному регіоні різних форм господарських систем, їх конкурентоспроможності на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Третім напрямом є здійснення регіональної науково-технічної політики економічного і раціонального використання місцевих ресурсів, широкого застосування маловідхідних та безвідхідних енерго- і ресурсозберігаючих технологій, а також форм організації виробництва з високою кінцевою результативністю, екологічною чистотою, збереженням і своєчасним відтворенням природи для забезпечення гідного рівня життя не лише сьогоденного, а й майбутніх поколінь.

Четвертий напрям полягає в тому, щоб Україна входила на взаємовигідних принципах еквівалентності до міждержавних регіональних і світогосподарських структур (мається на увазі відкритість ринків не тільки товарів, а й інвестицій, технологій, цінних паперів, праці, тощо) і розширювала співробітництво з ними. У відповідності з національними інтересами можуть створюватись також вільні економічні зони.

Література

1. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. — 1994. — № 12. — С. 4—13.
2. Богомолов В. А. Экономическая безопасность : учеб. пособие / В. А. Богомолов. — М. : ЮНИТИ, 2006. — 303 с.
3. Єпіфанов А. О. Регіональна економіка : навч. посіб. / А. О. Єпіфанов, І. В. Сало. — К. : Наукова думка, 2000. — 341 с.
4. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. — К. : Лібра, 2003. — 280 с.
5. Лукінов І. І. Економічні трансформації / І. І. Лукінов. — К. : Ін-т економіки НАН України, 1997. — 268 с.
6. Саблук П. Т. Розвиток сільськогосподарських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави : доповідь на сьомих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів аграрників 9—10 липня 2005 р. : зб. наук. праць / П. Т. Саблук. — К. : УААН НКЦ «Інститут аграрної економіки», 2005. — С. 8—12.

7. Ткаченко В. Г. Некоторые положения сущности и содержания экономической безопасности государства / Ткаченко В. Г. // Экономист. – 2008. – № 9. – С. 9–11.

8. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов : монография / под общей ред. проф. В. Г. Ткаченко и проф. В. И. Богачева. – Ровеньки, 2007. – 330 с.

9. Ткаченко В. Г. Проблемы региональной безопасности в условиях постиндустриального периода в

Украине / Ткаченко В. Г. // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 22–27.

10. Олейников Е. А. Экономическая и национальная безопасность : учебник / Е. А. Олейников. – М. : Экзамен, 2004. – 768 с.

11. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем : структура проблемы / В. Л. Тамбовцев // Вестник МГУ. Сер. 6. Экономика. – 1995. – С. 14–18.

Подано до редакції 14.07.2009 р.